

İslam Hukukunda Temyiz: Ceride-i İlmiyye Kapsamında Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye Örneği

Appeal in Islamic Law: The Example of Majlis-i Tadrîkât-i Shar‘iyya in the Scope of Jaridah al-İlmiah

Mustafa Ünal¹

Öz

İslâm hukukunda mahkeme kararlarının temyiz edilmesi hususu tartışılmıştır. İslâm hukukçularının çoğunluğu belirli şartlar dahilinde mahkeme kararlarının temyizini kabul etmişlerdir. Bu çalışmanın birinci kısmında, İslâm hukukunda temyiz mümkün olup olmadığı ve mahkeme kararlarının bozma nedenleri incelenmiştir. İslâm hukuk tarihinde, temyiz işlevini yerine getiren birçok farklı müessese teşkil edilmiştir. Bunlar genellikle doğrudan temyiz ile görevli olan kurumlar değildir. Tanzimat sonrası Osmanlı’da teşkil edilen Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye ise asli olarak temyiz ile görevli olan bir kurumdur. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye, şer‘î mahkemeler tarafından verilmiş olan kararların temyiz incelemesini yapmıştır. Bu kurum, 1861 yılında kurulmuş, 1917 yılında şer‘î mahkemelerin Adliye Nezaretî’ne devredilmesi ile işlev görememiştir. 1920 yılında tekrar faaliyete geçen Meclis, 1924 yılında şer‘î mahkemelerin ilgası ile kaldırılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye genel itibarıyla ele alınmıştır. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye, İslâm hukukunda temyiz incelemesinin nasıl yapıldığına yönelik bir örnek sunmuştur. 1914-1917 yılları arasında Meclis Tedkîkât-ı Şer‘iyye’de verilmiş olan kararlar *Ceride-i İlmiyye*’de yayımlanmıştır. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin kapsamının ve kararlarının inceleme şeklinin ortaya konması ve İslâm hukuk sistemi içerisinde temyiz incelemesinin nasıl ele alındığının gösterilmesi açısından bu kararlar, bozma nedenleri belirtilerek tasnif edilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmını da bu kararların tasnifi ve bozma nedenleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Temyiz, Kanun Yolu, Bozma Nedenleri, Şer‘î Mahkemeler, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye

ABSTRACT

The issue of appealing court decisions has been discussed in Islamic law. The majority of Islamic jurists have accepted an appeal of a court decision under certain conditions. This study firstly examines whether appeals are possible in Islamic law and what reasons occur for reversing a decision. In the history of Islamic law, many different establishments have been established that

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Mustafa Ünal (Arş. Gör. Dr.),
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
E-posta: mustafauanal@erbakan.edu.tr
ORCID: M.Ü. 0000-0003-3454-9694

Başvuru/Submitted: 08.12.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.02.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
30.03.2023

Kabul/Accepted: 04.06.2023

Atıf/Citation: Ünal, M. İslam Hukukunda Temyiz: Ceride-i İlmiyye Kapsamında Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye Örneği. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 13/2, (Eylül 2023): 837-861.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2023.1215958>

fulfill the function of an appeal these establishments were usually not directly charged with appeals. The *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya* (Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye in Ottoman Turkish), which was established in the Ottoman Empire after the Tanzimat as an institution primarily responsible for appeals. The *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya*, examined appeals regarding the decisions given by the shariah courts. This institution was established in 1861 and ceased its ability to function after the sharia courts were assigned to the Ministry of Justice in 1917. The institution, which became operational again in 1920 before being abolished in 1924 alongside with the abolition of the Sharia courts. The study, secondly provides a general discussion of the *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya*. The *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya* presents an example of how appeals were conducted in Islamic law. The decisions taken at the *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya* between 1914-1917 were published in the *Jaridah al-Ilmiah* (*Ceride-i İlimiyye* in Ottoman Turkish). These decisions have been classified by stating the reasons for reversing a ruling in order to show the scope of the issues and decisions the *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya* examined and to understand how appeal reviews were conducted within the Islamic legal system. Thirdly, the study provides a classification of these decisions and the reasons given for reversals.

Keywords: Fiqh, Appeals, Right to Appeal, Reasons for Reversing a Judgment, Shari'ah Courts, *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya*

EXTENDED ABSTRACT

In Islamic law, judgments are legally secure and cannot be dismissed without a legal reason. The decision of the qadi (judge) cannot be reversed without a legal reason. In terms of reversing decision, discussions have occurred as to whether appealing a court decision was possible in Islamic law. The majority of Islamic jurists have accepted that court decisions can be appealed under certain conditions. According to Islamic law, a judicial decision can only be reversed due to non-compliance with procedural law. Therefore, an appeal is possible in cases that necessitate a reversal, such as violations of the rules of a trial or contradictions of clear evidence, conclusive texts or consensus. Reversing a decision that has been revealed to be unlawful is a duty both for the judge who made the decision and for higher courts.

In Islamic jurisprudence, courts are generally established as a single stage. Because the decisions rendered in accordance with procedural law were considered final in these courts examining an appeal was an exceptional event. However, this does not mean that courts of appeal have not existed in the Islamic legal system.

In the history of Islamic law, many different institutions have been established that fulfilled the function an appeals court. These institutions had generally not been directly tasked with appeals. The *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya*, was established after the Tanzimat in the Ottoman Empire as one of the institutions that fulfilled the function of an appeals court in the history of Islamic law. However, this institution was primarily tasked with appeals, unlike the institutions that had fulfilled the function of an appeal court up to that time. The *Majlis-i Tadvikât-i Shar'iyya*, examined appeal reviews regarding the decisions given by the sharia courts. This institution was established in 1861. In 1873, a regulation was issued concerning this institution's assembly and operational conditions. This institution lost its ability to fulfill its function once the Sharia courts were assigned to the Ministry of Justice in 1917. In 1920,

Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya was seen to have restarted its operations until it was abolished alongside the sharia courts in 1924.

The institution responsible for the appellate review of Shariah court decisions was the *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya*. Therefore, the appeal reviews concerning cases falling under the jurisdiction of the sharia courts would be held in the *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya*, without being subject to any limitations. The cases that fall under the jurisdiction of shariah courts can be classified headings such as waqf law, personal law, family law and inheritance law. In addition, certain types of crimes under criminal law could also be evaluated in this context. For some cases that fall under the jurisdiction of shariah courts through various regulations, making appeals became mandatory. In particular, a compulsory appeal application was found in terms of decisions made regarding personal law, waqf law, family law and retaliatory decisions. However, decisions regarding marriage, divorce and retaliation would later be excluded from the scope of compulsory appeals. In addition, cases regarding accusations against judges of the sharia courts fell under the jurisdiction of the *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya*. The supervisory duty of the shariah courts was also the duty of the *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya*. As can be seen regarding the decisions examined within the scope of this study, reviews were seen to have been conducted on these mentioned issues in the *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya*. These decisions, especially the appeal reviews regarding the procedural law were quite numerous. In addition to these, the *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya* also gave opinions about regulations that were brought to its attention. The *Majlis-i Tadrkāt-i Shar'yya* also examined issues related to fees and presented its opinion. This institution would make ijtihad regarding the disputes that came before it when necessary.

Giriş

İslâm yargılama hukukunda yargıçlar görevleri bakımından güven içerisindedirler. Bir sebep gösterilmeksizin görevden alınamazlar ve vermiş oldukları kararlar ancak belirli durumlarda temyize götürülebilir.¹ Verilmiş olan bir karar nedeniyle temyize başvurma durumunda, uyuşmazlıkların çözümlerinin kesinleşmesinin uzun vakit alması gibi sakıncalar bulunmakla birlikte yargı hatalarının giderilmesi ve fertlerin haklarının korunması bakımından önemli faydalar bulunmaktadır.²

Tarih boyunca İslâm devletlerinde temyiz faaliyetini icra eden farklı müesseseler oluşmuştur. Bunlar genellikle müstakil olarak temyiz faaliyetini icra maksadı ile kurulmamış olmakla birlikte bu işlevi de yerine getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrasında kurulmuş olan Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye de bu işlevi yerine getirmiştir. Tanzimat öncesi temyiz işlevini yerine getiren müesseselerden ve şer'î yargı organlarından farklı olarak, Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin esas ve öncelikli vazifesi temyiz incelemesi olmuştur. Tanzimat sonrası şer'îyye mahkemelerinin temyiz mercii olması dolayısıyla da İslâm yargılama hukukunun uygulamadaki işleyişinin görülmesi bakımından önem arz eder.

Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin 203 adet müzekkire defteri incelenmeyi beklemektedir.³ Bununla birlikte 1914-1917 yılları arasında verilmiş olan kararlar *Ceride-i İlmiyye*'de yayımlanmıştır. Bu çalışmanın hacmi bakımından Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin *Ceride-i İlmiyye*'de yayımlanan kararları incelenerek bir tasnif yapılmış olup, Meclis'in görev alanı ve dosya inceleme usulü hakkında bilgi verilmiştir.

1. Temyiz Mercii Olarak Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye

1.1. İslâm Hukukunda Temyiz

1.1.1. Genel Olarak

İslâm hukukunda verilmiş olan bir mahkeme kararına karşı, başka bir mercie yapılan itiraz genellikle *ref'* veya *murâfaa* kavramları ile ifade edilmiştir.⁴ İlerleyen süreçte, mahkeme tarafından verilmiş olan kararların şer'î hükümlere ve yargılama usulüne uygun olarak verilip verilmediğinin incelenmesi ve uygun bulunduğu takdirde onanıp aksi durumda bozulması işlemi, temyiz; bozulmuş olan kararın bir başka mahkemede yeniden görülmesi işlemi ise istinaf olarak adlandırılmıştır.⁵

İslâm hukukunun temel ilkelerinden birisi "İctihâd ile ictihâd nakz olunmaz."⁶ küllî kaidesidir. Bu kaidenin üç önemli dayanağı mevcuttur. Bunlardan birincisi bir ictihâdın diğer bir ictihâdan

1 Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 139.

2 Adnan Koşum, *İslam Hukuk Doktrininde Yargı Hataları Onleyici Tedbirler ve Hatalardan Doğan Sorumluluk* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004), 91.

3 Bilgin Aydın vd., *Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2006), 65-72.

4 Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i' u ş-şanâ' i 'fi tertibi ş-şerâ' i'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 7/14; Ekrem Buğra Ekinci, "İslâm Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (2001), 67.

5 Ahmet Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011), 1/852.

6 Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979), m. 16.

üstün olmaması, ikincisi ictihâdların nakz olunabilmesi hâlinde hukuki güvenlik ve istikrarın sağlanamayacak olması ve üçüncüsü bu hususta ümmetin icmâ etmiş olmasıdır.⁷ Bu kaide doğrultusunda somut olayla ilgili doğrudan bir nas, icmâ veya kanuni düzenleme bulunmaması nedeniyle yargıcın kendi ictihâdıyla karar vermesi durumunda, bu karar, üst mahkemenin kendi ictihâdına uymadığı gerekçesiyle bozulamayacaktır.⁸ Keza yargıç, müçtehitlerden birinin *muftâ-bih* olan görüşü doğrultusunda karar vermişse daha sonra o müçtehidin görüşüne muhalif olan başka bir müçtehidin görüşünün daha doğru olduğuna kanaat getirirse de önceki kararını bozarak, ilgili olayla alakalı yeniden bir karar veremez. Benzer şekilde yargıcın, yeni bir bilgi öğrenmesi, insanların ihtiyaçlarının yahut örf ve adetin değişmesi gibi nedenlerle ictihâdında değişiklik yapması durumunda yine önceki ictihâdı doğrultusunda vermiş olduğu karar bozulmayacaktır. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'deki bir ayetin neshedilmesine benzetilmiştir.⁹ Bununla birlikte yargıç, benzer durumların tekrar önüne gelmesi hâlinde daha sonradan benimsemiş olduğu görüş ile karar verebilecektir.¹⁰ Dolayısıyla daha önceden yargıcın yargılama usulüne uygun bir şekilde vermiş olduğu bir kararı, üst mahkeme bozamayacağı gibi yargıcın kendisi de bozamayacaktır.

İslâm yargılama hukukuna göre, verilmiş olan bir karar ancak usule aykırılık nedeniyle bozulabilecektir. Dolayısıyla yargılama kurallarına aykırılık yahut açık delillere, kesin naslara ve icmâyâ aykırılık gibi bozmayı gerektirecek durumlarda temyiz yoluna başvurmak mümkün olacaktır.¹¹ Verilmiş olan karardaki hata açığa çıktıktan sonra “Hatası zahir olan zanna itibar

7 Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 7/14; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/73; Ekinci, “Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, 111, 112; Abdullah Tuzcu, *Kur'an-ı Kerim Açısından Mecelle'nin Külli Kaideleri* (Ankara: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), 63.

8 Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 7/14; İbn Kadî Simavne Şeyh Bedreddin, *Yargılama Usulüne Dair: Câmiu'l-Fusûleyn*, ed. H. Yunus Apaydın (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 60; Karinabâdi Ömer Hilmi Efendi, *Ömer Hilmi Efendi'nin Külli Kaideler Şerhi Mir'âtü'l-Mecelle*, ed. Mustafa Ünal - Abdussamed Atasoy (Ankara: Adatek Yayınevi, 2022), 63; Ali Ulvi, *Telhis-i Kavâid-i Külliyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye* (İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1317), 39; Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l-Mecelle* (İstanbul: Dâru'l Hilafet-i'l Âliye, 1326), 1/90; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 8/238; Abdülkerim Zeydân, *El-Veciz fi Şerhi'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye fi Şeriatü'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessetu'r-Risâle, 1422), 32; Fahreddin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 104; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 149; Ekrem Buğra Ekinci - Ahmet Şimşirgil, *Ahmed Cevdet Paşa Ve Mecelle* (İstanbul: KTB Yayınları, 2008), 102; Mustafa Şentop, *Şer'iyye Mahkemelerinde Temyiz ve İstinâf XIX. ve XX. Yüzyıl* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995), 28.

9 Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/73, 74; Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l-Mecelle*, 1/92; Ekinci - Şimşirgil, *Mecelle*, 102; Mustafa Gürbüz, *İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi Ve Osmanlı Devletindeki İşleyişi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 26, 27.

10 Ömer Hilmi Efendi, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 63; Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/73, 74; Ali Ulvi, *Telhis*, 39; Zeydân, *el-Veciz*, 32, 33; Refik Gür, *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1993), 122; Koşum, *Yargı Hataları*, 106; Ekinci - Şimşirgil, *Mecelle*, 103; Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Külli Kaideleri* (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015), 65.

11 Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Seraḥsî, *el-Mebsût*, thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 16/62; Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 7/14; 'Alî b. Ḥalîl et-Ṭrâblusî el-Ḥaneî

yoktur”¹² ilkesi gereğince bu karar bozulacak ve “İctihâd ile ictihâd nakz olunmaz.”¹³ prensibi gereğince bu kararın bozulamayacağı iddia edilemeyecektir. Böyle bir aykırılığın kararı veren yargıç tarafından tespit edilmesi hâlinde, evleviyetle ilgili yargıcın kararını kendisinin düzeltmesi gerekecektir. Böyle bir kararın bozulması gerek kararı veren yargıç bakımından gerekse de üst mahkeme bakımından bir görevdir.¹⁴ Örneğin, bir yargıcın müşterek taşınmazı taksim etmesi sırasında açık bir hata yapması hâlinde, ilgili karar öncelikle yargıç tarafından bozulacaktır. Eğer uyuşmazlık bir üst mahkemeden önüne getirilmişse bu durumda üst mahkeme ilgili kararı bozacaktır. Çünkü kismette adalet şarttır. Dolayısıyla adil olmayan bir taksimin açık bir şekilde hukuka aykırılık barındırmasından ötürü bozulması gerekecektir.¹⁵ Bozulan kararın ardından taşınmazın yeniden adil bir şekilde taksim edilmesi gerekecektir.¹⁶ Üst mahkemeden kendisi bu taksim işlemini yerine getirecek olup, dosyayı ilgili kararı veren yargıca iade etmesi gerekmektedir.

İslâm yargılama hukukunda, mahkemelerin genellikle tek dereceli olması ve usulüne uygun şekilde verilmiş olan kararların kesin nitelikte olmalarından dolayı kanun yollarının istisnai bir nitelik taşıdığına belirtilmesi gerekir.¹⁷ Yargılama hukukuna dair naslarda ayrıntılı bilgiye rastlanmaz. Dolayısıyla hukukun bu alanı, zamanın ve mekânın şartları doğrultusunda şekillendirilmek üzere devlet otoritesine bırakılmıştır.¹⁸ Bunlardan dolayı İslâm hukuk sistemi içerisinde doğrudan kanun yollarının reddedildiği ifade edilemez. Nitekim tarih boyunca İslâm hukukunun uygulanmış olduğu devletlerde kâdî'l-kudâtın alt derecedeki yargıçların kararlarına şekli açıdan bakabilecekleri¹⁹ ve Divan-ı Mezalim ile Divan-ı Hümayun gibi kurumlarda bu incelemelerin gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir.²⁰ Keza ilerleyen

¹ 'Alâ'uddîn Ebû'l-Hasan, *Mu'înu'l-Hukkâm Fimâ Yeterededü Beyne'l-Haşmeyni Mine'l-Ahkâm* (yy.: Dâru'l-Fikr, ty.), 32; Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l-Mecelle*, 1/90; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/238; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışlı ve İşleyişi)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ty.), 214; Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, 1/832; Şentop, *Temyiz ve İstinâf*, 31; Koşum, *Yargı Hataları*, 92; Yaman - Çaliş, *İslâm Hukukuna Giriş*, 149; Ekinci - Şimşirgil, *Mecelle*, 102.

¹² MAA, m. 72.

¹³ MAA, m. 16.

¹⁴ Ömer Hilmi Efendi, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 63; Ekinci, “Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, 104, 134; Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *BELLETTEN* 65/244 (2001), 961; Melikşah Aydın, “İslam Hukuku ve Antik İbrani Hukukunda Yargıçlık”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/1 (2022), 458.

¹⁵ MAA, m. 1127, 1160.

¹⁶ Ömer Hilmi Efendi, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 63; Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/74; Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l-Mecelle*, 1/91.

¹⁷ Atar, *Adliye Teşkilâtı*, 150; Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, 1/832; Nası Aslan, *İslâm Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeler* (Adana: Karhan Kitabevi, 2014), 155; Koşum, *Yargı Hataları*, 91, 92.

¹⁸ Koşum, *Yargı Hataları*, 93.

¹⁹ 'Alâ'uddîn Ebû'l-Hasan, *Mu'înu'l-Hukkâm*, 11; Fahrettin Atar, “Kazâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/116; Ahmet Akman, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Adliye Teşkilâtı Ve Yargılama Usûlü* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2022), 60; Ekinci, “Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, 98.

²⁰ Hâşim Cemil Abdullah, “İslam Hukukunda Yargı Kararlarının Temyizi”, çev. H. Yunus Apaydın, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 386, 387; Atar, *Adliye Teşkilâtı*, 164; Atar, *Yargılama Hukuku*, 180, 181, 277; Vecdi Akyüz, *İslam Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim Divan-ı Mezalim* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 132; Koşum, *Yargı Hataları*, 94, 95; Aslan,

süreçte Osmanlı uygulaması dahilinde farklı üst derece mahkemeleri ihdas edilmiş ve kanun yollarına başvurulabilme imkânı doğrudan kanuni düzenleme altına alınmıştır.²¹ Ayrıca Ebu Hanife'nin, ilamların tetkiki için "Mahkeme-i Hasmiye" adıyla nitelendirdiği bir heyetin bulunması gerektiğini ifade ettiği nakledilmiştir.²² Ancak bu nakil diğer hukukçular tarafından eleştirilmektedir.²³

1.1.2. Yargı Kararlarını Bozma Nedenleri

Yargı kararlarının usulüne uygun şekilde verilmiş olması durumunda, üst mahkeme farklı yönde ictihâd ediyor olsa da yukarıda belirtildiği üzere bu kararlar bozulamayacaktır. Ancak hatalı kararlar bu kapsam içerisinde değerlendirilemeyecektir. İslâm hukukçuları yargı kararlarının bozulmasını gerektirecek farklı nedenleri belirlemişlerdir. Bu nedenlerden ilk grubu genel bozma nedenleri olarak tasnif edilmiştir.²⁴ Bu tasnif içerisinde ifade edilen nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- Kararı veren yargıcın yeterli düzeyde mesleki ehliyeti haiz olmaması: İslâm hukuk sistemi içerisinde bir kimsenin yargıçlık yapabilmesi için gerekli şartları taşıması gerekmektedir.²⁵ Bu şartlardan, gerekliliği hususunda İslâm hukukçuları arasında ittifak bulunanlardan birini kaybeden yargıcın vermiş olduğu kararın bozulması gerekir. Ancak gerekliliği hususunda ittifak bulunmayan şartlardan birini yitirmiş olan yargıcın kararı bozulmayacaktır.²⁶
- Kararın ardından yeni delillerin ortaya çıkması: Dava esnasında ileri sürülememiş olan ve kararı etkileyici nitelikteki bir delilin daha sonradan ortaya çıkması hâlinde

Yargılama Etiği, 156; Fethi Gedikli, "Kazâ (Osmanlı Devleti'nde Kazâ)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/118; Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usûlü*, 60; Ekinci, "Mahkeme Kararlarının Kontrolü", 97 vd.; Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", 986, 987; Ekrem Buğra Ekinci, "Mecelle'de Kanun Yolları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Argumentum* 58 (2000), 4, 5; İlhami Yurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Şer'î Temyiz Kurumları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 12, 13; Aslıhan Nesli, "'Tensikât-ı Adliyye: Mahkeme-i Temyiz' Adlı Makale Bağlamında Mehmed Ârif'in Temyiz Mahkemesi Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1 (08 Mart 2019), 163; Saliha Okur, *Cerîde-i İlmiyye'deki Bozma Kararlarının Hukukî Tahlihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001), 9, 16; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 46, 47; Hasret Ak Çelik, *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Hukukî ve Siyasî Yetkileri* (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016), 23; Aydın, "İslam Hukuku ve Antik İbrani Hukukunda Yargıçlık", 455, 457.

21 MAA, m. 1838, 1839.

22 Abdurrahman Adil, *Mahkeme-i Temyiz* (Konstantiniyye: Matbaa-yı Ebu'z-Ziyâ, 1312), 54.

23 Ali Turan, "Abdurrahman Âdil Eren'in (1868-1942) Hayatı, Eserleri ve Mahkeme-i Temyiz Adlı Eserinin Tahlihi", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 23 (2017), 74.

24 Koşum, *Yargı Hataları*, 120.

25 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyh Bedreddin, *Yargılama Usulüne Dair*, 42 vd.; Atar, *Adliye Teşkilâtı*, 93 vd.; Atar, *Yargılama Hukuku*, 113-117; Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986), 82, 83; Aslan, *Yargılama Etiği*, 34 vd.; Melikşah Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 45 vd.

26 Koşum, *Yargı Hataları*, 120; Ekinci, "Mahkeme Kararlarının Kontrolü", 131.

hükümün bozulması gerekecektir.²⁷

- Davaya ilişkin bazı hususların değerlendirilmesinde hata: Yargıcın fiili ehliyeti bulunmayan bir kimseyi ehliyetli kabul etmesi gibi bariz maddi hataları kararı bozmayı gerektirecektir.²⁸

Kararı bozmayı gerektirecek nedenlerin diğer bir kısmı usul hataları olarak tasnif edilmiştir. Bu tasnif içerisine yargılama usulüne dair birçok neden belirtilmekle birlikte öne çıkanları şu şekilde ifade edilebilir:

- Belirli bir zamanla, mekânla veya belirli davaları görmeye kayıtlanmış olan yargıcın bu takyitlere uymaması: Böyle bir durumda yargıç, görev ve yetki alanının dışına çıkmış olacak ve vermiş olduğu karar bozulacaktır.²⁹
- Davadan çekilmesi gereken bir yargıcın karar vermiş olması: Davanın taraf veya tarafları ile yargıç arasında bir menfaat ilişkisi yahut düşmanlık bulunması gibi durumlarda yargıcın davaya bakmaması gerekmektedir. İslâm hukukçularının bu şekilde töhmet bulunduğu hususunda ittifak ettikleri durumların varlığı hâlinde yargıç davada karar veremez. Eğer vermişse bu karar bozulacaktır.³⁰
- Tarafların iddia ve savunma haklarının ihlal edilmiş olması: Yargıcın her iki tarafın da iddia ve savunmalarını dinlemesi gerekmektedir. Bu kurala uyulmaması kararın bozulmasını gerektirecektir.³¹
- İspat vasıtalarında hata olması veya bu vasıtaların sonradan geçersiz hâle gelmesi: Bu durumda yargıç hukuka uygun karar vermiştir ancak kararın sebeplerinde sakatlık söz konusudur. Bir tanık beyanına dayanarak karar verilmesinin ardından bu tanığın tanıklığa ehil olmadığına ortaya çıkması³² veya tanığın tanıklıktan rücu etmesi yahut yalancı şahitlikte bulunduğunu beyan etmesi³³ gibi, karara etkisi olan ispat vasıtalarında hata yapılması ya da bu vasıtaların geçersiz hâle gelmesi gibi durumlar da kararın bozulmasını gerektirecektir.³⁴

27 'Alā'uddīn Ebū'l-Hasan, *Mu'īnu'l-Hukkām*, 34; Koşum, *Yargı Hataları*, 121; Aslan, *Yargılama Etiği*, 155.

28 Koşum, *Yargı Hataları*, 121.

29 Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/222, 223; Ekinci, "Mahkeme Kararlarının Kontrolü", 139; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 83; Ahmet Akman, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usûl Hukukundaki Gelişmeler", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2019), 445; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 33.

30 MAA, m. 1808; Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkām*, 4/3273, 3274; 'Alā'uddīn Ebū'l-Hasan, *Mu'īnu'l-Hukkām*, 34; Atar, *Adliye Teşkilâtı*, 116, 117; Atar, *Yargılama Hukuku*, 276; Koşum, *Yargı Hataları*, 123; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 36, 37.

31 'Alā'uddīn Ebū'l-Hasan, *Mu'īnu'l-Hukkām*, 34; 'İbrāhīm b. 'Alī b. Muḥammed İbn Ferḥūn Burhāneddīn el-Ya'merī İbn Ferḥūn, *Tabşiratu'l-Hukkām fī 'Usūli'l-'Akdīyeti ve Menāhici'l-'Ahkām* (Mısır: Mektebetü'l-Kulliyât el-Ezheriyye, 1986), I/58, 59; Koşum, *Yargı Hataları*, 123; Ekinci, "Mahkeme Kararlarının Kontrolü", 121; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 83.

32 Tanıklığın şartları için bkz. Melikşah Aydın, *Klasik Dönem Osmanlı Yargılama Hukukunda Tanıklık* (İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2021), 47 vd.

33 Tanıklıktan dönme ve yalan tanıklık durumunda ayrıntı için bkz. Aslan, *Yargılama Etiği*, 133, 134, 124, 125; Aydın, *Tanıklık*, 271-291.

34 'Alā'uddīn Ebū'l-Hasan, *Mu'īnu'l-Hukkām*, 34; Atar, *Yargılama Hukuku*, 276; Ekinci, "Mahkeme Kararlarının Kontrolü", 140, 141, 143; Koşum, *Yargı Hataları*, 124, 125; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 34.

Kararı bozmayı gerektirecek bir diğer tasnif ise, maddi hukuka aykırılığın bulunduğu durumlardır. Bu durumlar şu şekilde ifade edilebilir:

- Naslara ve icmâa aykırılık: Bu durumda kararın bozulması gerekecektir. Çünkü “Mevrid-i nasda ictihâda mesağ yokdur.”³⁵ Naslardan veya nasların tümünden hareketle çıkarılan kaidelere aykırılık da benzer şekilde bozma nedeni olarak değerlendirilmektedir. Kaidenin doğrudan nassa veya nasların bütününe dayanması nedeniyle burada bozma nedeni, aslında yine nassa aykırılık olacaktır. İlgili kaidenin istisnasını oluşturacak bir niteliği haiz olmadığı hâlde bu kaideye aykırı şekilde verilen kararların bozulması gerekecektir.³⁶
- Açık kıyasa aykırılık: Açık bir kıyasla eşit yönde ya da bu kıyastan daha güçlü bir nitelikte bir kıyas olmadığı müddetçe ilgili kıyasa aykırı olan kararın bozulması gerekecektir.³⁷
- Kararın mesnetsiz olması: Yargıcın herhangi bir dayanağı olmaksızın tahmin ve zan ile karar vermesi durumunda bu kararın bozulması gerekecektir.³⁸
- Muteber olana değil de şaz olan görüşe dayanmak: Yargıcın müctehid olmayıp belirli bir mezhebin hükümleri doğrultusunda karar vermesi durumunda, dayanmış olduğu görüşün mezhep içerisinde muteber görüş olmaması, zayıf bir delile dayanan şaz nitelikte olmasından dolayı kararın bozulması gerekebilir.³⁹ Ancak burada önemli olan, bir görüşün hangi durumlardan şaz nitelikte kabul edilmesi gerektiğidir. Bir görüşün sırf ictihâd farklılığı nedeniyle bozulmasının önüne geçmek amacıyla bu hususta genişletici bir yorumda bulunmamak gerekir. İlgili görüşün, fıkıh usulü kurallarına aykırılık taşıması yahut dayanmış olduğu delilin sahih olmaması gibi belirli nedenlerden ötürü hükme esas teşkil edemeyecek durumda olması gerekecek olup, salt olarak bir görüşün azınlıkta kalması, o görüşün şaz olduğuna karine kabul edilmeyecektir.

1.2. Genel Olarak Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye

Tanzimat döneminde Osmanlı yargılama sistemi içerisinde köklü değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan birisi de şer‘iyye mahkemelerinin yanında nizamiye mahkemelerinin de kurulmuş olmasıdır.⁴⁰ Yargı sistemi içerisindeki bu ayrılığın ardından şer‘î uyumsuzlukların şer‘iyye

35 MAA, m. 14.

36 Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Şanâ’i’*, 7/14; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/239; Koşum, *Yargı Hataları*, 127.

37 Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Şanâ’i’*, 7/14; ‘Alâ’uddîn Ebû’l-Hâsan, *Mu’înu’l-Hukkâm*, 34; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 31; Koşum, *Yargı Hataları*, 127.

38 İkinci, “Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, 131; Koşum, *Yargı Hataları*, 128.

39 ‘Alâ’uddîn Ebû’l-Hâsan, *Mu’înu’l-Hukkâm*, 34; Ebû ‘Abbâs Şehâbeddîn Aḥmed b. İdrîs Kârâfî, *El-Furûk Envâr’ul-Burûk Fî Envâi’l-Furûk* (yy.: ‘Âlemü’l-Kütüb, ty.), 4/51; Ebû ‘Abbâs Şehâbeddîn Aḥmed b. İdrîs Kârâfî, *El-İḥkâm Fî Temyiz’il Fetâvâ Ani’l-Aḥkâm Ve Taşarrufât’il Kâdî Ve’l-İmâm*, thk. ‘Abdulfettâh Ebû Ğudde (Beyrut: Daru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 1416), 144; İkinci, “Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, 132; Koşum, *Yargı Hataları*, 128; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 32.

40 Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 236; Gedikli, “Kazâ”, 25/119; Akman, “Usûl Hukukundaki Gelişmeler”, 432, 434; Recep Kaya, *400 ve 401 Nolu Çermik Şer‘iyye Sicillerinin Transkripsiyonu*

mahkemelerinde, nizami uyumsuzlukların ise nizamiye mahkemelerinde görülmesi gerekmiştir.⁴¹ Bununla birlikte mahkemeler arasında görev uyumsuzlukları görülmüş⁴² ve çıkarılan düzenlemelerle önceleri nizamiye mahkemelerinin bakamayacağı uyumsuzluklar sayılırken⁴³ daha sonra bu mahkemelerin görev alanları genişletilmiş ve 1917 tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îyye Karamamesi ile şer'î mahkemelerin kapsamına giren uyumsuzluk türleri sayılmıştır. Bu düzenleme ile genel anlamda görevli mahkemelerin nizamiye mahkemeleri olduğu, şer'î mahkemelerin görev alanının özel bir nitelik arz ettiği belirtilmiştir. Buna göre yetimlerin borç ilişkileri, vakıf, velâyet, vasiyet, verâset, hacr, isbât-ı rüşd, mefkûd ve aile hukukuna dair dava türleri şer'îyye mahkemelerinin görev alanına bırakılmıştır.⁴⁴

Nizamiye mahkemeleri ile şer'îyye mahkemeleri ayrımı doğrultusunda temyiz mahkemelerinin teşkili de gerçekleşmiştir. Temyizin özellikle Fransa'daki tarihi gelişimi diğer ülkeleri etkilemiş, Tanzimatla birlikte Osmanlı'da da bu etkiler görülmüştür. Fransız ihtilali öncesinde, en yüksek adli yetkileri haiz olan kralın bir takım temyiz faaliyetlerini yürüttüğü görülse de ilerleyen süreçte temyiz, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmış ve ihtilalin ardından buna yönelik ayrı bir mahkeme tesis edilmiştir.⁴⁵ Temyiz mahkemesi ile Fransa'da ilk derece mahkemelerinde verilerek istinaf yolu kapalı olan kararlar ile istinaf mahkemesi kararlarının temyiz edilebileceği kabul edilmiştir. Bu temyiz işleminin ise vakıa denetimini kapsamayacağı yalnızca hukuk kurallarının vakıaya doğru uygulanıp uygulanmadığını kapsayacağı belirtilmiştir.⁴⁶ İctihâd birliğini sağlama amacı da temyiz mahkemelerinin işlevleri arasına girmiş, bu mahkemelerin tarihi gelişimi tamamlanmıştır.⁴⁷

Osmanlı'da 1838 yılında kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye bazı davalarda ilk derece mahkemesi ve istinaf mahkemesi olarak görev yapıyor, temyiz incelemesini gerçekleştiriyor ayrıca bazı yasama yetkilerini de bünyesinde bulunduruyordu.⁴⁸ 1868 Tarihinde bu meclisin ikiye ayrılması neticesinde, nizamiye mahkemelerinin temyiz mercii olarak Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye

ve Değerlendirilmesi (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 22.

41 Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, 1/444 Kanun-i Esasi, m. 87.

42 Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınevi, 2017), 423; Betül Doğanüzel, "Tanzimat Döneminin Şeriye Mahkemeleri ve Kadıların Değişim Sürecine Etkisi", *Adalet Dergisi* 62-63 (2019), 60.

43 Akman, "Usûl Hukukundaki Gelişmeler", 440, 441; Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îyye Mahkemeleri ve Şer'îyye Sicilleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 19; Doğanüzel, "Tanzimat Döneminin Etkisi", 59-61.

44 1917 tarihli Usûl-i Muhâeme-i Şer'îyye Karamamesi m. 7, Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usûlü*, 173, 174.

45 Fulya Teomete Yalabıyık, *Fransız Hukukunda Temyizin Tarihi Gelişimi ve Temyiz Sebepleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 31 vd.

46 Teomete Yalabıyık, *Fransız Hukukunda Temyiz*, 14, 15.

47 Teomete Yalabıyık, *Fransız Hukukunda Temyiz*, 62, 63.

48 Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukukunda Kanun Yolları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 81; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 240; Ak Çelik, *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*, 73 vd.; Samed Atasoy, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Kanunlaştırma Usûlü ve Meclislerin Rolü", *SDÜHFD* 10/2 (2020), 250.

kurulmuştu.⁴⁹ Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye kendi görev alanına giren uyuşmazlıklar bakımından ilk derece mahkemesi ve istinaf mahkemesi olarak işlev görmüş olsa da, çağdaş anlamda temyiz mahkemesinin esasını teşkil edecek biçimde, ilk derece ve istinaf mahkemelerinin vermiş oldukları hükümleri, kanuna uygunlukları yönünden incelemekle görevli tutulmuştur.⁵⁰ Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin ilk derece ve istinaf mahkemesi görevlerini yerine getirecek olan kısmı Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye Nizamiye Mahkemesi, temyiz ile görevli kısmı ise Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye Temyiz Mahkemesi olarak ayrılmıştır.⁵¹ Bu ikinci kısım özellikle Fransa'dakine de benzer bir temyiz mahkemesi işlevi görmüştür. Bu temyiz mahkemesinin görevleri: İstinaf yoluna başvurulamayan kararların kanuna uygunluğunun denetimi, Nizamiye mahkemeleri üyeleri aleyhine açılacak davaların görülmesi, mahkemelerin görev uyuşmazlıklarının çözümü, yetkili mahkemede görülmesi durumunda, mahkemenin tarafsız kalamayacağından ya da genel güvenliğin bozulmasından şüphelendiği davaları başka bir mahkemeye göndermek, Nizamiye mahkemeleri hakimlerinin denetimi olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu mahkemenin üyeleri Yüce Divana katılmakla da görevli tutulmuşlardır.⁵²

Osmanlı'da Tanzimat öncesinde sadrazamın başkanlığında, Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin katılımıyla temyiz incelemesi yapılırdı. Bu şekilde teşkil edilen divana Cuma Divanı (Huzur Murafaası) adı verilmekteydi.⁵³ Tanzimattan sonra şer'iyeye mahkemelerinin temyiz incelemesini yapmak üzere 1861 yılında Şeyhülislamlık nezdinde kurulan Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye, şer'î uyuşmazlıklar bakımından Cuma Divanı'nın yerini almıştır.⁵⁴ 1917 yılına gelindiğinde ise şer'iyeye mahkemeleri Adliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bunun üzerine şer'î uyuşmazlıkların temyiz incelemesini, bu nezarete bağlı olarak çalışan Mahkeme-i Temyiz-i Şer'iyeye Dairesi yapmıştır. Ancak şer'iyeye mahkemelerinin 1920'de tekrar Şeyhülislamlığa bağlanmasının ardından 1924'te şer'î mahkemelerin ilgasına kadar, Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye yeniden fonksiyonel hâle gelmiştir.⁵⁵

49 İkinci, *Kanun Yolları*, 92; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 241; Akman, "Usûl Hukukundaki Gelişmeler", 448.

50 İkinci, *Kanun Yolları*, 94.

51 Ali Turan, *Türk Hukuk Tarihinde İlk Temyiz Mahkemesi Divân-ı Ahkâm-ı Adliye* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 215.

52 İkinci, *Kanun Yolları*, 97; Turan, *Divân-ı Ahkâm-ı Adliye*, 247, 302-325.

53 Mehmet İpşirli, "Huzur Mürâfaası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/444; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 234; Gedikli, "Kazâ", 25/118; İkinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", 997, 998; İkinci, "Mecelle'de Kanun Yolları", 4, 5; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 44; Yurdakul, *Şer'î Temyiz Kurumları*, 21; Aydın vd., *Şeyhülislamlık Arşivi*, 64; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 53.

54 Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 240; Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usûlü*, 62; İkinci, *Kanun Yolları*, 183; İkinci, "Mecelle'de Kanun Yolları", 7; Murat Akgündüz, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlığa Bağlı Bir Birim Olarak Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye", *Ekev Akademi Dergisi* 21 (2004), 168; Aydın vd., *Şeyhülislamlık Arşivi*, 64; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 54.

55 Mehmet Âkif Aydın, "Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/344; Esra Yakut, *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet Ve Din* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 62; Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usûlü*, 63; İkinci, "Mecelle'de Kanun Yolları", 14, 15; Akgündüz, "Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye", 168, 169; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 63, 64; Yurdakul, *Şer'î Temyiz Kurumları*, 49; Okur, *Bozma Kararları*, 21; Turan, *Divân-ı Ahkâm-ı Adliye*, 91, 92;

Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye, Rumeli kazaskeri ile üst düzey bazı ulema ve bâb-ı fetva memurlarından oluşan ve kendilerine ayrıca maaş ödenmeyen üyelerden müteşekkil bir kurumdur. Geçici bir meclis hüviyetinde haftada iki gün olacak şekilde çalışmalarını icra ediyordu. 1862 yılına geldiğinde bu meclisin eksiklerinin giderilmesine ve daimî hâle getirilmesine karar verildi.⁵⁶ 1873 tarihinde ise meclisin toplantı ve çalışma şartlarını düzenleyen bir nizamname çıkarıldı.⁵⁷ Bu nizamnameyle çalışma günleri üçe çıkarılıp işleyişi düzenlenerek, Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'nin fonksiyonu artırılmıştır.⁵⁸ Hatta ilerleyen süreçte çalışma günleri daha da artırılarak, Meclis'in cuma hariç her gün çalışması gerekmiştir.⁵⁹

Şer'iyeye mahkemelerinin temyiz merci olması hasebiyle, bu mahkemelerin görev alanına giren uyuşmazlıklar herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın usulü dairesinde Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'de incelenebilecektir. Bununla birlikte farklı düzenlemelerle kapsamlarında değişiklik yapılırsa da küçükler, mecnunlar, bunaklar, beytü'l-mal ve vakıflar aleyhine verilen hükümler ile talak, nikah ve kısasa dair hükümler mecburi olarak temyize tabi tutulmuştur. Nikah, talak ve kısasa dair hükümler h. 1333'te mecburi temyiz kapsamından çıkarılmıştır.⁶⁰ Bununla birlikte, çalışma kapsamının genel itibarıyla zorunlu temyiz uygulamasının kaldırılmış olduğu dönemi kapsıyor olması nedeniyle incelenen dosya sayısında kısmî bir azalma olsa da nikah ve talak hususundaki uyuşmazlıkların Meclis'in önüne getirilmeye devam ettiği görülmektedir.⁶¹ Ayrıca, şer'iyeye mahkemelerinin hakimleri hakkındaki suçlamaların görülmesi ve bu mahkemelerin denetim görevi de Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'ye aittir.⁶² Bu çalışmanın kapsamında incelenen kararlarda görüleceği üzere Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'de özellikle belirtilen konulara yönelik muhakeme hukukuna dair incelemeler yapılmış olup, ek olarak kendisine sorulan düzenlemelere dair görüş bildirilmiş, harçlara yönelik hususlar incelenmiş ve ilim tahsil eden öğrencilerin askere gitmesi hususunda yapılan kanunun hukuka uygunluğunu da denetlemiştir.

Şer'iyeye mahkemelerinde verilen hükümler temyize giderken bir usule tabidir. Buna göre verilen ilam ve temyize yönelik evrak Fetvâhâne'ye gönderilir. Burada usul ve kanuna uygun bulunarak onaylanan bir karar, maddi hataların olup olmadığının incelenmesi amacıyla Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'ye gönderilir. Bu gönderme işleminin yapılabilmesi için ya ilam zaptında maddî bir hata bulunmalı yahut da yargılama esnasında aleyhine hükmedilen tarafın sahih olan bir itirazının göz önüne alınmamış olması gerekmektedir. Meclis belirtilen

Aydın vd., *Şeyhülislâmlık Arşivi*, 65.

56 Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 54-56; Yakut, *Şeyhülislâmlık*, 61, 62; Ekinci, *Kanun Yolları*, 183; Ekinci, "Mecelle'de Kanun Yolları", 7; Akgündüz, "Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye", 169; Aydın vd., *Şeyhülislâmlık Arşivi*, 64, 65; Yurdakul, *Şer'i Temyiz Kurumları*, 46; Okur, *Bozma Kararları*, 20; Gürbüz, *Temyiz Mahkemesi*, 66.

57 Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, 1/941, 942.

58 Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, 1/941; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 58; Akgündüz, "Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye", 171; Aydın vd., *Şeyhülislâmlık Arşivi*, 65.

59 Akgündüz, "Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye", 171.

60 Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 81.

61 Bunlara yönelik kararlar bir sonraki bölümde işlenecektir.

62 Akgündüz, "Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye", 171, 172.

itirazların kararın bozulmasına neden olacağına kanaat getirirse ilam bozulur. Ancak karardaki noksanlık ikmal ile tamamlanabilecek nitelikteyse bunların tamamlanması için dosya kararı veren mahkemeye gönderilir. Bununla birlikte bozmayı gerektiren nedenin giderilmesi ikmal ile tamamlanamayacak düzeyde ise dosya istinafen görülmek üzere gönderilir.⁶³ İstinaf mahkemesinin neresi olacağı ise dosyaya göre farklı değerlendirilmektedir.⁶⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere şer‘iyye mahkemelerinin kanun yolundaki istinaf ile modern anlamdaki istinaf aynı manayı karşılamamaktadır. Burada istinaf, kararın onanmaması durumunda tekrar görülmek üzere kararı veren mahkemeye yahut duruma göre başka bir mahkemeye gönderilen dosyanın, tekrar görülmesidir.⁶⁵ Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’ye evrakların gelmesindeki usulden anlaşılacağı üzere mahkeme ilamı öncelikle Fetvâhâne’de incelenmektedir. Buradan hareketle, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin bir üst merci olarak tesis edilmiş olduğunu ifade eden yazarlar bulunmaktadır.⁶⁶ Ancak Meşihat dairesinin içinde ona bağlı bir organ olarak çalışan Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye, vermiş olduğu kararları Meşihat’a sunuyordu. Almakta zorlandığı kararlar bakımından Meşihat’a danışıyordu. Dolayısıyla temyiz aşamasında son söz hakkı şeyhülislama aitti.⁶⁷ Son sözün şeyhülislama ait olması, her ne kadar dosyanın kendisine gelmesi usulü bakımından Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin bir üst merci gibi görünmesine neden olsa da, her iki kurum açısından doğrudan böyle bir değerlendirme yapılamayacağını göstermekte olup, her iki kurumun inceleme kapsamından kaynaklı olarak böyle bir usulün takip edildiği anlaşılmaktadır.

Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin yapmış olduğu incelemelerde de görüleceği üzere, meclis hukuk kurallarının vakıaya doğru uygulanıp uygulanmadığı üzerinde durmuş, ayrıca kendisine sorulan sorular doğrultusunda görüşünü bildirerek mahkemelere düzenlemelerin nasıl anlaşılması gerektiğini ifade ederek mahkemeler arasında birlik sağlamıştır. Bununla birlikte, bu durum mahkemeler arasında icthâd birliğini sağlayarak kadıların icthâd etmelerinin önünü kapatacak nitelikte değildir. Bu görüşleri ile Meclis, uygulanması açısından anlaşılmasında kapalılık bulunan düzenlemelerden ne anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmanın ikinci kısmındaki örneklerle bu durum görülecektir. Dolayısıyla Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye, Fransa’daki gibi bir temyiz mahkemesi hüviyeti kazanmış değildir.

2. Ceride-i İlmiyye’deki Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye Kararlarının İncelenmesi

Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin 1914 yılından 1917 yılında Adliye Nezareti’ne devredilmesine kadar olan süreçte vermiş olduğu kararlar *Ceride-i İlmiyye*’de yayımlanmıştır. Bu süreçte 11 farklı sayıda 54 kararın yayımlanmış olduğu görülmektedir. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin

63 Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 4/3354; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 8/241; Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usûlü*, 63; İkinci, “Mecelle’de Kanun Yolları”, 9, 10; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 58, 59, 82.

64 Bkz. Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 4/3355; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 94-96; Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usûlü*, 63.

65 İkinci, “Mecelle’de Kanun Yolları”, 12; Şentop, *Temyiz ve İstinaf*, 73.

66 Akgündüz, “Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye”, 171.

67 Yakut, *Şeyhülislamlık*, 62.

1914-1917 yılları arasında hangi konulara dair ve ne şekilde incelemede bulunduğu bu kararlar ışığında değerlendirilebilir. Bu çalışmada Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye'nin konu kapsamının görülebilmesi için ilgili dönemdeki bütün kararlar konularına göre tasnif edilmiş olup, ilgili kararlardan tüm dosyalarda tekrar eden hususlara ilk incelenen dosyalarda yer verilmiş olup, diğer kararlar açısından aynı hususlar tekrar edilmeksizin, Meclis'in işleyişine ve dosyanın hangi yönlerden incelendiğine dair kısaca değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1. Aile Hukuku

Aile hukukuna ilişkin incelemenin yapılmış olduğu yedi farklı karar bulunmaktadır. Bu kararlardan biri nişan iddiasının ispatını, dördü karı ve kocanın yükümlülüklerini, biri velayeti, bir diğeri ise vesayeti konu edinmektedir. Bu kararlar şu şekilde özetlenebilir:

- Askerlik görevini ifa eden askerlerin, nişanlı bulduklarına ilişkin iddialarının dinlenebilmesi için bu durumun askerliğin başında (ilk muayene esnasında) künyelerine şerh edilmesi gerektiği, aksi hâlde bu iddiaların daha sonradan dinlenilemeyeceğine karar verilmiştir. Bu kararda usulüne uygun biçimde nikah davasının vekil vasıtasıyla açılmış olması hâlinde ise davanın sırf bu nedenle reddedilemeyeceği belirtilerek dosya ilk derece mahkemesine gönderilmiştir.⁶⁸ Bu kararda görüldüğü üzere Meclis, esasa yönelik bir inceleme değil, maddi hata incelemesi yaparak dosyayı doğrudan ilk derece mahkemesine göndermiştir. İkmal ile düzelecek bir durum olmamasından dolayı kendisi düzeltip onamamış ve esasa ilişkin bir incelemede bulunmamıştır. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye'nin işleyişi bakımından diğer kararlarda da aynı usule uyduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu usule aykırı bir durum olmadıkça diğer kararlar açısından da aynı işleyişin gerçekleştiği tekrardan vurgulanmayacaktır.

- Kendisine evliliğin yüklemiş olduğu yükümlülükleri yerine getiren kocasına karşı, kadının itaat etmesi, geçimsizlik yapmaması gerektiği yönündeki hükmün cebren icra olunacağına⁶⁹, kendisine mehrini vermiş olan ve başka bir hukuka aykırılığından söz edilmeyen kocasına karşı, karının evliliğin yüklemiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiği ancak mehrin tam olarak ödendiğinin ilgili kayıtlardan net biçimde anlaşılması nedeniyle yargılama yeniden yapılmak üzere, dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir.⁷⁰ Mehrin teslim edilmiş olup olmadığının incelendiği benzer bir karar daha bulunmakla birlikte, kararın tamamı *Ceride-i İlmîyye*'de yer almamıştır.⁷¹ Evliliğin gereklerini yerine getirmediği gerekçesi ile açılmış olan davada, üç talak ile boşanmanın gerçekleşmiş olduğunun belirtilmesi ve bu doğrultuda davalı aleyhine hükmedilen mahkeme masraflarının davacıya yüklenmesi gerektiğinin belirtilmesi üzerine tarafların iddialarının kesin biçimde ispat edilmemiş olmasından ötürü yargılamanın yeniden yapılması için dosya, ilk derece mahkemesine gönderilmiştir.⁷² Bu

68 Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, *Ceride-i İlmîyye (Cİ)*, 1/3, (Ramazan 1332), 122

69 *Cİ*, 1/6, (Zilhicce 1332), 416.

70 *Cİ*, 3/22, (Rebiü'l-âhir 1334), 461, 462.

71 *Cİ*, 3/24, (Cemâziyelâhir 1334), 559.

72 *Cİ*, 3/22, (Rebiü'l-âhir 1334), 462.

kararlardan biri haricindekilerin zorunlu temyiz uygulamasının ortadan kalktığı döneme denk gelmesi ve aile hukukuna dair kararlar içerisinde yine de çoğunluğu teşkil etmesi nedeniyle her ne kadar zorunlu temyiz uygulaması kaldırılmış olsa da bu hususta duyulan ihtiyaçtan ötürü yapılan incelemelerin devam ettiği görülmektedir. Ayrıca yalnızca, *Ceride-i İlmîyye*'de nikah ve talak ile ilgili olarak yer alan bu kararlardan birinin zorunlu temyiz uygulamasının bulunduğu dönemde, diğerlerinin ise uygulama kalktıktan sonraki dönemde verilmiş olmasından yola çıkarak, uygulamanın kalkmasının ardından incelenen dosya sayısında bir azalma olup olmadığının tespiti mümkün değildir. Bununla birlikte daha önceden zorunlu temyiz uygulaması kapsamında olan bu konuların aile hukuku bakımından incelenen dosyaların çoğunluğunu oluşturmaya devam ettiği görülmektedir.

- Mahkeme kararı ile velinin azledilmiş olması hâlinde, bunun mahkemede başka bir uyuşmazlık esnasında dikkate alınması ve kazaskerlikten azle yönelik evrakın talep edilmesi gerektiği belirtilmiş, ilgili evrak doğrultusunda yargılamanın yenilenmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda dosya, davayı dinlemeyen ilk derece mahkemesine değil doğrudan Kazaskerlik Mahkeme-i Âliyesi'ne gönderilmiştir.⁷³ Bu kararda dosyanın ilk derece mahkemesine değil de Kazaskerlik Mahkeme-i Âliyesi'ne gönderilmesinin nedeni, azle yönelik evrakın bu mahkemede olmasıdır. Uyuşmazlığın asıl nedeni, velinin azledilmesi olduğu için Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye'nin böyle bir tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır.

- Vasi tayini ile ilgili evrak incelenmiş ve tetkike muhtaç olan kısmı nedeniyle ilgili merci olan Kazaskerlik Mahkeme-i Âliyesi'ne tevdi edilmiştir.⁷⁴

2.2. Vakıflar Hukuku

Doğrudan vakıflar hukuku kapsamında bir karar bulunmamakla birlikte, uyuşmazlığın bir tarafının vakıf olması nedeniyle görev uyuşmazlığına yönelik bir karar bulunmaktadır. Bu karar “Muhakeme Hukuku” başlığında ele alınacaktır.

2.3. Kişiler Hukuku

Kişiler hukuku kapsamında yetimlerin, mefkûd ve gaiblerin durumlarına yönelik incelemeler yapılmıştır. Ancak bunlara ilişkin kararlar daha çok miras hukuku ile ilgili olduğundan ötürü “Miras Hukuku” başlığında incelenecektir. Bununla birlikte doğrudan yetimlerin durumuna yönelik bir kararda, küçük yetimlerin yeminlerinin gerekli olup olmadığının inceleneceği ve buna göre hükmün ertelenmesine karar verileceği⁷⁵, bir başka kararda ise küçüklerin haklarını ilgilendiren bir alacak davasında kendilerine vasi tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁶ Doğrudan mefkûdun durumu ile ilgili bir dosyada ise, savaş meydanında kaybolmuş bir kimse için mefkûdlara dair beklenmesi gereken uzun sürenin geçmesine gerek olmadığına karar verilmiştir.⁷⁷ Bu kararda uzun sürenin ne kadar olduğu belirtilmemiştir. Hukuk-ı Aile

73 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 595, 596.

74 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 597.

75 *Cİ*, 1/6, (Zilhicce 1332), 416.

76 *Cİ*, 3/24, (Cemâziyelâhir 1334), 558.

77 *Cİ*, 1/3, (Ramazan 1332), 123.

Kararnamesi'ne kadar Osmanlı'da mefkûda yönelik bekleme süresi açısından Hanefi mezhebinin görüşü esas alınmıştır. Buna göre mefkûdun akrabalarının vefat süreleri veya ortalama olarak yaşayabileceği azami süre dikkate alınarak mezhep içerisinde 60 yıldan 120 yıla kadar farklı süre tayinleri yapılmıştır.⁷⁸ Meclis doğrudan bir süreyi esas almayarak, mezhep içerisindeki bütün görüşleri kapsayıcı biçimde uzun süre tanımlamasını kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca bu kararda, Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin maddi hata incelemesinin dışına çıktığı ve bir dosya üzerinden savaş meydanında kaybolanlara dair genel bir görüş belirttiği görülmektedir.

2.4. Miras Hukuku

Miras hukuku kapsamında on dokuz farklı karar bulunmaktadır. Bu kararlardan ikisi vasiyeti, biri hem vasiyeti hem mirasçılık engellerini, kalan kısmı ise verasete yönelik uyuşmazlıklar ile terekeye yönelik alacak iddialarını konu edinmektedir. Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin miras hukukuna ilişkin kararlarında dikkat çeken husus, bu kararların çoğunluğunun kendisine gelen soru üzerine bildirdiği görüşlerden oluşmasıdır. Meclis, bu alanda doğrudan temyiz incelemesi de yapmış olmakla birlikte, miras hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde yönlendirici etkisi olan görüşleri ile dikkat çekmiştir. Bu kararlar şu şekilde özet olarak gösterilebilir:

- Eytam sandığında bulunan tereke dahilindeki malvarlığının hangi şartlarda ve ne zaman alacaklılara geçeceğine dair belirleme yapılmıştır.⁷⁹ Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye, buradaki belirleme ile bir nizamnamede yer alan düzenleme doğrultusunda nasıl hareket edileceğini açıklamış olmaktadır. Buradaki düzenlemenin ispat vasıtalarına yönelik olduğu, dolayısıyla sadece miras hukuku bakımından değil aynı zamanda muhakeme hukuku bakımından da Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin kapsamına girdiği görülmektedir.

- Varislerin mirası kendi aralarında paylaşmaları durumunda, alacaklılardan birinin alacağına dair mahkemeye başvurusu ve kararın kesinleşmesinin ardından varislerden, payları oranında alacağın tahsil edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.⁸⁰ Terekedeki mehir alacağına dair karar incelenmiş olup, evrak üzerinden gerekli karar verilememesi nedeniyle temyiz evrakları ilk derece mahkemesine gönderilmiştir.⁸¹ Terekeden alacakların talep edildiği bir davada, eytam müdürünün taraf ehliyetinin olup olmadığı Meclis'e sorulması üzerine, bu hususta açıklama yapılarak görüş bildirilmiştir.⁸² Bu karar Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îyye'nin temyiz incelemesi yapmak dışında, görevi kapsamında kalan karar ve düzenlemelerle ilgili sorulan sorulara görüşünü bildirdiğini göstermektedir.

- Ziraat Bankasının alacağının tahsili için müzekkerenin yeterli olmadığına, mahkeme hükmünün gerekli olduğuna dolayısıyla dosyanın ilgili mercie iadesine karar verilmiştir.⁸³

78 Serahşî, *el-Mebsût*, 11/35; Beşir Gözübenli, "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/354; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 345.

79 *Cİ*, 1/8, (Sefer 1333), 496.

80 *Cİ*, 3/22, (Rebiü'l-âhîr 1334), 461.

81 *Cİ*, 3/22, (Rebiü'l-âhîr 1334), 462, 463.

82 *Cİ*, 3/29, (Rebiü'l-evvel 1335), 800.

83 *Cİ*, 1/3, (Ramazan 1332), 124.

- Şirket ortaklarından birinin vefatının ardından şirket tarafından açılmış olan alacak ve rehin davaları sonuçlanıncaya kadar hisse senetlerinin mahkemede koruma altına alınması hususunda, kendisine sorulması üzerine görüş bildirmiştir.⁸⁴ Varislerden birinin gaib olması durumunda, alacağın ödenememesi hâlinde rehin verilmiş olan malın satımının sırf varisin gaib olması nedeniyle tehir edilemeyeceğine yönelik görüş bildirilmiştir.⁸⁵

- Terekeye dahil olan eşyanın satılmasının ardından terekeye başka bir talibin olması durumunda ikinci talibin ilk sözleşmeye etki etmeyeceği belirtilmiştir.⁸⁶

- Varislerin veya küçüklerin varisler arasında bulunmasından dolayı birçok inceleme yapılmıştır. Varisler arasında küçüklerin de bulunması hâlinde, murisin mal sandıklarında bulunan alacaklarının varislerine değil mahkemeye verilmesi gerektiği belirtilmiş ve bu hususta mâliye memurlarına tebligat yapılmasının gerekli olduğuna dair Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne karar yazılmıştır.⁸⁷ Bu inceleme ile Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îye'nin sadece görüşünü bildirmekle yetinmediği, aynı zamanda bu görüşünü doğrudan yürütme organına ilettiği de görülmektedir. Gaiblerin ve yetimlerin miras paylarının korunması ve gerektiği durumlarda nakde çevrilmesi hususunda görüş bildirmiştir.⁸⁸ Varisler arasında yetim bulunsa dahi, alacaklıların alacaklarına mahsuben terekeden mal alabilmelerinin hukuka uygun olduğu yönünde görüş belirtilmiştir.⁸⁹ Gaiblik kararının kesinleşmesinin ardından, sırf varislerden birinin gaib olması nedeniyle beklenilmeyeceği ve miras hisselerinin varisler arasında paylaşılabilirliği⁹⁰, gaib olan varisin vekili bulunduğu takdirde terekeye müdahale edilemeyeceği belirtilmiştir.⁹¹ Küçüklerin de varisler arasında bulunmasından dolayı, terekenin yargılama giderleri ile sorumlu tutulup tutulamayacağı hususu sorulmuş ve cevaben terekenin bu giderlerle sorumlu tutulabileceği bildirilmiştir.⁹²

- Murisin alacaklarının tahsili için yapılacak olan masrafın terekeye ait olduğu ve terekedeki nakitten yetimlerin nafakalarının ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹³ Bir başka kararda ise terekeye yönelik açılacak davalarda, tereke kapsamı bakımından idarenin ne yapmasının icab ettiği belirtilmiş olup, mahallî mal müdürlerine bu durumun emir ve tebliğ edilmesinin gerektiğinin Mâliye Nezâret-i Celîlesine yazılmış olduğu görülmektedir.⁹⁴

- Vasiyetnamenin gerekli şartları taşıyıp taşımadığı, mirasın red ve ıskatının geçerli olup olmadığı incelenerek bu hususların tamamı geçersiz kabul edilmiş, meşru mirasçılık engellerinin

84 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 598, 599.

85 *Cİ*, 3/26, (Şaban 1334), 653.

86 *Cİ*, 3/26, (Şaban 1334), 652.

87 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 599.

88 *Cİ*, 3/26, (Şaban 1334), 653.

89 *Cİ*, 3/30, (Rebü'l-âhir 1335), 841.

90 *Cİ*, 3/31, (Cemâziyelevvel 1335), 884.

91 *Cİ*, 3/31, (Cemâziyelevvel 1335), 884.

92 *Cİ*, 3/31, (Cemâziyelevvel 1335), 884.

93 *Cİ*, 3/30, (Rebü'l-ahir 1335), 841.

94 *Cİ*, 3/29, (Rebü'l-evvel 1335), 801.

neler olduğu ifade edilerek, mirasın bu doğrultuda nasıl paylaşılması gerektiği açıklanmıştır.⁹⁵ Mirasın paylaşılmasına yönelik oranları da belirten Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye'nin, gerek mirasçılık engelleri açısından gerekse bu oranları belirlemesi bakımından doğrudan dosyanın esasına ilişkin bir karar vermiş olduğu görülmektedir.

- Vasiyet ile ilgili olan kararlarda vasiyetnamenin geçerliliği ele alınmıştır. Vasiyetname tasdikine yetkili olan makamların kimler olduğu hususunda açıklamalarda bulunmuş ve yetkisiz olanları belirtmiştir.⁹⁶ Vasiyetin geçerli olması için gerekli şartların neler olduğu incelenmiş ancak ilgili evrak ile kesin hükme varılamayacağından ötürü yargılamanın yenilenmesine karar verilmiştir.⁹⁷

2.5. Muhakeme Hukuku

Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye bir temyiz mercii olarak ağırlıklı biçimde muhakeme hukukuna yönelik kararlar vermiş, görüş beyanında bulunmuştur. Muhakeme hukukunun farklı konularına dair on dokuz farklı karar bulunmaktadır. Bu başlık altındaki, muhakeme hukukuna dair kararlarda Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye'nin asıl işlevinin önüne gelen dosyayı yargılama usulüne uygunluk yönünden incelemek olduğu görülmektedir.

- Tebligat ile ilgili farklı hususlarda verilmiş olan birçok karar dikkat çekmektedir. Davalı olan kimsenin hüküm verilene kadar bütün duruşmalara katılmaya hakkı olduğundan bahisle dosyanın ilk derece mahkemesine iade edilmesine karar verilmiştir.⁹⁸ Bununla birlikte kendisine tebliğ yapılmış ve bu hususa dair imzası da alınmış olan davalının, gelmemesi hâlinde kendisine yeniden tebliğ yapılmasına gerek olmadığı, bu doğrultuda kararın icra edilmesi gerektiği belirtilerek dosya ilk derece mahkemesine gönderilmiştir.⁹⁹ Tam ehliyetli olan bir kadına yönelik açılmış olan nikah ve itaat davalarında tebligat doğrudan o kadına yapılacaktır. Veli veya vasisinin de davaya katılmalarına gerek olmadığı ifade edilerek bu doğrultuda kararın icra edileceği belirtilerek, dosya ilk derece mahkemesine gönderilmiştir.¹⁰⁰

- Kanun değişikliğinden önce tebliğ edilmiş olan ilamlar bakımından temyiz ve itiraz sürelerinin ne olacağı belirtilmiş ve söz konusu ilâmın temyiz incelemesi için mevcut usul doğrultusunda Fetvâhâne'ye havale edilmesine karar verilmiştir.¹⁰¹ Bu kararda, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye'nin kanun değişikliği ile uygulanacak süreler hakkında görüşünü bildirmekle birlikte, temyize dair usule bağlı kalarak Fetvâhâne'nin incelemesini atlayarak doğrudan ilâm hakkında karar vermediği, kendi konu kapsamının dışına çıkmadığı da görülmektedir.

- Karara etki eden delillere dair inceleme yapılmış ve birçok bozma kararı buradan kaynaklanmıştır. Kanuna uygun şekilde düzenlenmiş olan senetlerin ve anlaşma metinlerinin

95 *CI*, 3/29, (Rebîü'l-evvel 1335), 800, 801.

96 *CI*, 1/6, (Zilhicce 1332), 417.

97 *CI*, 3/23, (Cemâziyelevvel 1334), 498, 499.

98 *CI*, 1/3, (Ramazan 1332), 122

99 *CI*, 1/3, (Ramazan 1332), 123.

100 *CI*, 1/3, (Ramazan 1332), 123.

101 *CI*, 1/3, (Ramazan 1332), 124.

mahkemeler tarafından kabul edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.¹⁰² Hukuka uygun düzenlenmiş olan senedin bir delil olarak değerlendirildiği, ayrıca yemin delilinin de bulunduğu bir uyuşmazlıkta, konunun net biçimde çözümlenememesinden dolayı dosya üzerinden karar verilemeyeceği belirtilerek, dosya ilk derece mahkemesine gönderilmiştir.¹⁰³

- Gıyabî yargılama ile verilen bir hükme istinaden, dosya üzerinden uyuşmazlığın çözülemediği ve ikinci tanığın beyanlarının zapta muhalif olduğu gerekçesi ile yargılamanın yenilenmesine karar verilmiştir.¹⁰⁴ Karar, tarihi bakımından gıyabî yargılamaya ilişkin düzenleme değişikliklerinden sonraya rastlaması bakımından önem taşımaktadır. 1914 öncesinde Hanefi mezhebinin görüşü doğrultusunda Mecelle'deki düzenlemeler uyarınca gıyabî yargılama usulü tatbik ediliyordu. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyeye de bu hükümlerin aynen uygulanması gerektiğini vurgulamıştı.¹⁰⁵ Bu hükümlere göre mahkemeye gelmeyen ve vekil göndermekten imtina eden davalı tarafa, davacı tarafın talebiyle ayrı ayrı günlerde üç defa davet gönderilmelidir. Buna rağmen davalının mahkemeye gelmemesi ve vekil de göndermemesi üzerine hakim, davalının haklarını koruyacak bir kimseyi ona vekil olarak tayin ederdi. Yargılama bu şekilde gerçekleştirilirdi.¹⁰⁶ Üç defa davetiye göndermenin adaleti geciktireceğinden bahisle 1914 yılında çıkarılan bir nizamname ile bu usul lağvedilerek, gıyabî yargılama için tek davetiye gönderilmesi yeterli görülmüştür. Bu davetiyeyle rağmen özürsüz olarak gelmeyen tarafın yokluğunda diğer tarafın talebiyle yargılama yapılabilir ve hüküm verilebilir hâle gelmiştir.¹⁰⁷ Usul-i Muhâkeme-i Şer'iyeye Kararnamesi'nde de Usul-i Muhâkeme-i Hukukiyye Kanununa atıfla bu usul düzenleme altına alınmıştır.¹⁰⁸ Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyeye'nin, vermiş olduğu yargılamanın yenilenmesi kararında bu değişikliklere değinilmese de tarih itibariyle tek davetiye gönderilmesinin yeterli görülerek gıyabî yargılama yapıldığı dönemde kararı vermiş olduğu görülmektedir. Ayrıca kararda bir vekil atandığından da bahsedilmemektedir. Dolayısıyla Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyeye yeni düzenleme doğrultusunda yapılmış bir gıyabî yargılama dosyasının temyiz incelemesini gerçekleştirmiştir. Bu kararda Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyeye'nin, gıyabî yargılama usulünün uygulandığı bir dosyada, davaya katılmayan tarafın haklarının ihlal edilmemesine özen gösterdiği ve delillerden kesin biçimde bir tarafın haklı olduğu anlaşılmadıkça dosyayı onaylamadığı görülmektedir. Nitekim dosyadan anlaşıldığı üzere itiraz eden taraf duruşmaya özürsüz bir şekilde gelmemiş ve yerine vekil de göndermemiştir.¹⁰⁹ Her ne kadar adaletin gecikmemesi amacıyla tek davetiye gönderilerek diğer tarafın talebiyle gıyabî yargılama yapılıyor olsa da tarafların haklarının korunmasına üst derecede dikkat

102 *Cİ*, 1/6, (Zilhicce 1332), 417.

103 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 598.

104 *Cİ*, 3/23, (Cemâziyelevvel 1334), 498.

105 Ali Haydar Efendi, *Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4/3339-3342; Ahmet Akgündüz, "İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi" *Belleten* 50/196 (1986), 193; Mehmet Dirik, Ayhan Hira, "İslam Hukukunda Gaibin Yargılanması" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 93, 94.

106 MAA, m. 1834.

107 Akgündüz, "Gıyapta Yargılama Müessesesi", 195.

108 1917 tarihli Usul-i Muhâkeme-i Şer'iyeye Kararnamesi m. 40, Akman, *Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usulü*, 179.

109 *Cİ*, 3/23, (Cemâziyelevvel 1334), 498.

edildiği anlaşılmaktadır.

- Nafakanın ödenmesinin konu edildiği bir uyuşmazlıkta şahitlerden birinin kararın kesinleşmesinden önce vefat etmiş olduğundan bahisle yargılamanın yenilenmesine karar verilmiştir. Ancak dosya ilk derece mahkemesine değil Kazaskerlik Mahkeme-i Âliyesi'ne gönderilmiştir.¹¹⁰ Konusu deyn (borç) olan bir uyuşmazlıkta şahit tezkiyesinin yapılmaması olması ve yeminin usulüne uygun edildiğinin dosyadan kesin biçimde anlaşılabilmesi nedeniyle yargılamanın yenilenmesine karar verilmiş ve dosya ilk derece mahkemesine iade edilmiştir.¹¹¹ Yemine dayanılarak verilmiş olan bir kararın zaptta yazılı olanlara muhalif olduğundan bahisle, dosya ilk derece mahkemesine iade edilmiştir.¹¹² Mehir alacağıının terekeden talebine yönelik temyiz edilmiş olan dosya üzerinden kesin bir hükme ulaşmanın mümkün olmadığı belirtilerek ilgili mahkemeye dosya iade edilmiştir.¹¹³ Bir başka kararda da mehir alacağıının, kesin olarak ispat edilip hakkında hüküm bulunmadıkça terekeden verilemeyeceği, buna yönelik verilen izin hukuka aykırı olduğu belirtilmiş ve ilgili kadılığa yazıyla hukuka uygun muamelede bulunması gerektiği bildirilmiştir.¹¹⁴ Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'nin, doğrudan bir temyiz incelemesi ile dosyayı bozması değil de, bir kadılığa işleminin hukuka aykırı olduğunu, hukuka uygun hareket etmesi gerektiğini yazı ile buyurmasını göstermesi açısından bu karar önem arz etmektedir. Buna göre Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'nin sadece mahkemelerin kararlarının temyiz incelemesini yapan değil, aynı zamanda bu mahkemelerin hukuka aykırı işlem tesis ettiklerini tespit etmesi üzerine bunları uyaran denetleyici bir işlevi de yerine getiren bir kurum olduğu görülmektedir.

- Şer'î mahkemelerin emlak hibe ve vasiyetlerine yönelik tahrirleri kayıt altına alabileceği ancak öncesinde bu emlakın üzerinde rehin veya haciz gibi bir şerh olup olmadığının araştırılması gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁵ Bu kararda Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'nin, şer'î mahkemelerin görev alanı hakkında açıklamada bulunduğu görülmektedir.

- Telifisi mümkün olmayan bir zarara yol açmadığı müddetçe, temyize başvurmak için kefil göstermeye gerek görülmemiştir.¹¹⁶

- Temyize başvurma süresinin kaçırılması üzerine bir yargı kararının kesinleşeceğinden bahisle, Fetvâhâne tarafından verilmiş olan bozma kararının yok hükmünde olduğuna karar verilmiştir.¹¹⁷ Bu kararda Fetvâhâne'nin temyize başvuru süresi geçmiş olmasına rağmen bir ilk derece kararını incelemesi ve dosyanın bozulmasına karar vermesi durumu dikkat çekmektedir. Burada Fetvâhâne'nin süre bakımından Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyeye'ye göre daha esnek davrandığı görülmekte ise de *Ceride-i İlmiyye*'deki kayıtlardan Fetvâhâne'nin

110 *Cİ*, 3/23, (Cemâziyelevvel 1334), 499.

111 *Cİ*, 3/24, (Cemâziyelâhir 1334), 557.

112 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 596.

113 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 597.

114 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 599.

115 *Cİ*, 3/22, (Rebiü'l-âhir 1334), 460, 461.

116 *Cİ*, 1/3, (Ramazan 1332), 122.

117 *Cİ*, 1/3, (Ramazan 1332), 122

bu kararında herhangi bir yorum yaptığına veya temyiz süresini dikkate almadığına dair bir neticeye ulaşılamamaktadır. Nitekim Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye de sürenin geçmiş olduğundan bahisle Fetvâhâne’nin bozma kararını yok hükmünde kabul etmiştir.

- Mahkeme masraflarının karar verilmeden önce doğrudan davacıdan yahut davalıya sorulmak suretiyle davacıdan alınması gerektiği belirtilmiş ve vekalet harçlarının belirlenen miktarlar dahilinde mahkeme masraflarının kapsamına gireceği ifade edilmiştir.¹¹⁸

- Vekalet ve hüccetlere pul koyulmasının gerekli olduğu ve olmadığı durumlara dair kararlar verilmiştir.¹¹⁹ Burada tebligat niteliğindeki bir düzenlemenin nasıl anlaşılması gerektiğine yönelik açıklamada bulunması ve mahkemelerin idari yönden işleyişine dair birtakım belirlemeler yapmış olması açısından ilgili karar önem arz etmektedir. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin şer‘î mahkemeler üzerinde yalnızca hukukî bir denetim değil idarî bir denetim de gerçekleştirmiş olduğu bu kararlar görülmektedir.

- Bir tarafı vakıf olan ve bu vakıf arazisinden ihraç ve istihlâk edilmiş olan taş karşılığındaki alacağın konu edildiği bir davada konunun, vakfın rakabesine dair olduğu belirtilerek Nizamiye mahkemelerinin değil, şer‘iyye mahkemelerinin görev alanına girdiğine karar verilmiştir.¹²⁰ Her iki tarafı yabancı olan aile hukukuna ilişkin bir davanın hangi şartlarda Osmanlı mahkemelerinde görülebileceği açıklanmış ve incelenen bir dosya için şer‘î mahkemelerin görevli olmadığı belirtilmiştir. Buna göre tarafları yabancı olan bir davanın Osmanlı mahkemelerinde görülmesi için ya taraflar rızaları ile bu mahkemelerde davalarının görülmesini talep edecekler ya da uyuşmazlığın Osmanlı tebaasını alakadar etmesi gerekecektir.¹²¹ Bu kararlar Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin, göreve yönelik uyuşmazlıkları bir uyuşmazlık mahkemesi gibi karara bağladığını göstermesi açısından önemlidir. Buna göre Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye, yalnızca şer‘î mahkemeler arasındaki değil, şer‘î mahkemeler ile diğer mahkemeler arasındaki görev uyuşmazlıklarını çözmüştür. Bu durumda, ilgili kararlar Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin uyuşmazlık mahkemesi işlevi de gördüğünü ortaya koymaktadır.

2.6. Eşya Hukuku

Eşya hukukuna yönelik bir uyuşmazlığın mahkemece incelenip incelenilemeyeceğine dair bir karar bulunmaktadır. Buna göre, taşınmazın haricen satılması durumunda taşınmaza ilişkin davalara mahkeme tarafından bakılmayacak olup yalnızca semene yönelik iddialar dinlenecektir.¹²² Dolayısıyla taşınmazın haricen satımı tamamen yok hükmünde kabul edilmemiştir.

2.7. Farklı Meseleler

Meclis-i Tedkîkât-ı Şer‘iyye’nin yukarıda ifade edilen hukuk alanları haricinde de kararlar vermiş olduğu görülmektedir. Öğrencilerin askerlik yapmasını düzenleyen bir kanunun hukuka

118 *Cİ*, 1/8, (Sefer 1333), 496.

119 *Cİ*, 1/3, (Ramazan 1332), 123, 124.

120 *Cİ*, 3/23, (Cemâziyelevvel 1334), 500.

121 *Cİ*, 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 599, 600.

122 *Cİ*, 1/6, (Zilhicce 1332), 415, 416.

uygunluğunu denetleyen Meclis, harçlara dair de karar ve görüşlerini belirtmiştir.

- İlim talebelerinin askere gidip gitmemesi hususunda Meclis-i Tedkikât-ı Şer‘iyye mahkemesi, askerlik sonrasında ilim tahsillerine engel olmayacak şekilde bir yıllığına öğrencilerin askere gitmesinin hukuka aykırı olmayacağına bilakis içerisinde bulunulan durum dikkate alındığında bunun bir gereklilik olduğuna karar vermiştir.¹²³ Bu kararıyla Meclis-i Tedkikât-ı Şer‘iyye’nin, bir kanun maddesinin hukuka uygunluğunu denetleyerek Anayasa Mahkemesi işlevini yerine getirdiği görülmektedir.

- Kefalet senetlerinin tasdik harçlarının miktarına dair mütalaada bulunulmuştur.¹²⁴ Re’sen temyiz edilen kararların Damga Kanunnamesi uyarınca pul takılmaktan istisna teşkil etmeyeceği bildirilmiştir.¹²⁵ Vasiyetlerden alınacak harca dair, ilgili nizamname uyarınca görüşünü bildirmiştir.¹²⁶ Bu kararları daha çok mahkemelerin idari işleyişine yönelik düzenlemelerin nasıl anlaşılacağını ifade eder niteliktedir.

Sonuç

İslâm hukukçuları temyizın mümkün olup olmadığı hususunda tartışmışlardır. Naslardan ve İslâm hukukunun genel ilkelerinden yola çıkarak, İslâm hukukçuları tarafından temyiz incelemesinin belirli şartlar dahilinde mümkün olduğu kabul edilmiştir.

İslâm hukuk sistemi içerisinde temyiz müessesesi tarih boyunca olmuştur. Osmanlı’nın son dönemlerinde kurulmuş olan Meclis-i Tedkikât-ı Şer‘iyye, esas işlevinin temyiz olması ile dikkat çekmiştir. Tanzimat sonrası kurulmuş olan bu meclis, yalnızca şer‘î mahkemelerin temyiz merci olması ile İslâm hukuk tarihi içerisinde önemli bir yeri haizdir. Meclis, şer‘î mahkemelerin görev alanına giren konularda incelemeler yapmış, önemli kararlar vermiştir.

Meclis-i Tedkikât-ı Şer‘iyye’nin *Ceride-i İlimiyye*’de yayımlanan kararları incelendiğinde aile, vakıflar, kişiler, miras, muhakeme, eşya hukuku ve kanun denetimi yapılması gereken hususlar ile harçlara yönelik düzenlemelerin meclisin konu kapsamına girdiği görülmektedir. Aile hukukuna ilişkin temyiz incelemelerinde nişanlanma, boşanmanın sonuçları, velayet, vesayet gibi konular ele alınırken, kişiler hukukunda yetim, mefkûd ve gaiblerin durumuna yönelik incelemeler yapılmıştır. Miras hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların birçoğunda da yine küçüklerin, mefkûd ve gaiblerin bulunması nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlıkların incelemesi yapılmıştır. Bunların yanında vasiyet ve mirasçılık engellerine yönelik temyiz incelemesi yapmasının yanı sıra birçok hususta görüş bildirmiştir. Bir temyiz merci olmasından kaynaklı olarak, yoğun bir şekilde muhakeme hukukuna yönelik kararları dikkat çekmektedir. Tebligat, mahkemelerin görev ve yetkisi, süreler, hükme etki eden deliller muhakeme hukukuna ilişkin temyiz incelemelerinin ana konularını oluşturmuştur. Tüm bunların yanında Meclis’in, yargı kolları arasındaki görev uyuşmazlıkları hakkında karar vererek Uyuşmazlık Mahkemesi, bir kanunun hukuka uygunluğunu denetleyerek Anayasa Mahkemesi işlevini yerine getirdiği ve

123 *Cİ*, 1/3, (Ramazan 1332), 124.

124 *Cİ*, 1/8, (Sefer 1333), 496.

125 *Cİ*, 3/26, (Şaban 1334), 653.

126 *Cİ*, 3/26, (Şaban 1334), 653.

düzenlemelerin anlaşılmasına yönelik görüş bildirdiği de görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abdullah, Hâşim Cemil. “İslam Hukukunda Yargı Kararlarının Temyizi”. çev. H. Yunus Apaydın. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 383-400.
- Adil, Abdurrahman. *Mahkeme-i Temyiz*. Konstantiniyye: Matbaa-yı Ebu’z-Ziyâ, 1312.
- Ak Çelik, Hasret. *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’nin Hukuki ve Siyasi Yetkileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akgündüz, Ahmet. “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 13-48.
- Akgündüz, Ahmet, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi” *Bellefen* 50/196 (1986), 169-200.
- Akgündüz, Ahmet. *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.
- Akgündüz, Murat. “Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislamîğa Bağlı Bir Birim Olarak Meclis-i Tedkîkât-ı Şer’iyye”. *Ekev Akademi Dergisi* 21 (2004), 167-172.
- Akman, Ahmet. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Usûl Hukukundaki Gelişmeler”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2019), 431-450.
- Akman, Ahmet. *Tanzimat Sonrası Osmanlı Adliye Teşkilatı Ve Yargılama Usûlü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Akyüz, Vecdi. *İslam Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim Divan-ı Mezalim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- ‘Alâ’uddîn Ebû’l-Hasan, ‘Alî b. Hâlıl et-Ṭrâblusî el-Hanefî. *Mu`înu’l-Hukkâm Fîmâ Yeterededü Beyne’l-Ḥaşmeyni Mine’l-’Ahkâm*. yy.: Dâru’l-Fikr, ty.
- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizâde. *Dürerü’l-Hukkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Ali Ulvi. *Telhîs-i Kavâid-i Külliyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye*. İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, 1317.
- Aslan, Nasi. *İslâm Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeler*. Adana: Karhan Kitabevi, 2. Basım, 2014.
- Atar, Fahreddin. *İslâm Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışlı ve İşleyişi)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ty.
- Atar, Fahreddin. *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Atar, Fahrettin. “Kazâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/113-117. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Atasoy, Samed, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Kanunlaştırma Usulü ve Meclislerin Rolü”, *SDÜHFD* 10/2

(2020), 245-273.

Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 11. Basım, 2022.

Aydın, Bilgin vd. *Şeyhülislamlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.

Aydın, Mehmet Âkif. "Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/341-344. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınevi, 14. Basım, 2017.

Aydın, Melikşah. "İslam Hukuku ve Antik İbrani Hukukunda Yargıçlık". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/1 (2022), 451-467.

Aydın, Melikşah. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*. Ankara: Adalet Yayınevi, 1. Basım, 2016.

Aydın, Melikşah. *Klasik Dönem Osmanlı Yargılama Hukukunda Tanıklık*. İstanbul: Onikilevha Yayınları, 1. Basım, 2021.

Bayındır, Abdülaziz. *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*. İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986.

Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2. Basım, 1979.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahatı Fıkiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.

Dirik, Mehmet, Ayhan Hira, "İslam Hukukunda Gaibin Yargılanması" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 71-101.

Doğangüzel, Betül. "Tanzimat Döneminin Şeriye Mahkemeleri ve Kadınların Değişim Sürecine Etkisi". *Adalet Dergisi* 62-63 (2019), 49-66.

Ekinci, Ekrem Buğra. "İslâm Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (2001), 65-157.

Ekinci, Ekrem Buğra. "Mecelle'de Kanun Yolları". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Argumentum* 58 (2000), 1-16.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukukunda Kanun Yolları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

Ekinci, Ekrem Buğra. "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)". *BELLETEM* 65/244 (2001), 959-1006.

Ekinci, Ekrem Buğra - Şimşirgil, Ahmet. *Ahmed Cevdet Paşa Ve Mecelle*. İstanbul: KTB Yayınları, 2. Basım, 2008.

Gedikli, Fethi. "Kazâ (Osmanlı Devleti'nde Kazâ)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/117-119. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Gözübenli, Beşir. "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Gür, Refik. *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 3. Basım, 1993.

Gürbüz, Mustafa. *İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi Ve Osmanlı Devletindeki İşleyişi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Hacı Reşit Paşa. *Ruhu'l-Mecelle*. İstanbul: Dâru'l Hilafet-i'l Âliye, 1326.

İbn Ferhûn, 'İbrâhîm b. 'Alî b. Muḥammed İbn Ferhûn Burhâneddîn el-Ya' merî. *Tabşiratu'l-Hukkâm fî 'Usûli'l-'Akdîyeti ve Menâhîcu'l-'Aḥkâm*. Mısır: Mektebetü'l-Kulliyât el-Ezheriyye, 1986.

İpşirli, Mehmet. "Huzur Mürâfaası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/444. İstanbul: TDV

Yayınları, 1998.

- Karâfi, Ebû 'Abbâs Şehâbeddîn Aḥmed b. İdrîs. *El-Furûk Envâr 'ul-Burûk Fî Envâi'l-Furûk*. yy.: 'Âlemü'l-Kütüb, ty.
- Karâfi, Ebû 'Abbâs Şehâbeddîn Aḥmed b. İdrîs. *El-İḥkâm Fî Temyîz 'il Fetâvâ Ani'l-Aḥkâm Ve Taşarrufât 'il Qâdî Ve'l-İmâm*. thk. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2. Basım, 1416.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Bedâ'î 'u's-šanâ'î 'fi tertibi ş-şerâ'î'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kaya, Recep. *400 ve 401 Nolu Çermik Şer'iyye Sicillerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Koşum, Adnan. *İslam Hukuk Doktrininde Yargı Hataları Önleyici Tedbirler ve Hatalardan Doğan Sorumluluk*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 1. Basım, 2004.
- Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, *Ceride-i İlmiyye (Cİ)*, 1/3, (Ramazan 1332), 122-126; 1/6, (Zilhicce 1332), 415-417; 1/8, (Sefer 1333), 496-497; 3/22, (Rebiü'l-âhir 1334), 460-463; 3/23, (Cemâziyelevvel 1334), 498-500; 3/24, (Cemâziyelâhir 1334), 557-559; 3/25, (Recebü'l-ferd 1334), 595-600; 3/26, (Şaban 1334), 652-653; 3/29, (Rebiü'l-evvel 1335), 800-801; 3/30, (Rebiü'l-âhir 1335), 841; 3/31, (Cemâziyelevvel 1335), 884-885.
- Nesli, Aslıhan. “‘Tensikât-ı Adliyye: Mahkeme-i Temyîz’ Adlı Makale Bağlamında Mehmed Ârif’in Temyiz Mahkemesi Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1 (08 Mart 2019), 159-186.
- Okur, Saliha. *Ceride-i İlmiyye'deki Bozma Kararlarının Hukukî Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Ömer Hilmi Efendi, Karınabâdî. *Ömer Hilmi Efendi'nin Külli Kaideler Şerhi Mir'âtü'l-Mecelle*. ed. Mustafa Ünal - Abdussamed Atasoy. Ankara: Adalet Yayınevi, 1. Basım, 2022.
- Seraḥsî, Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme. *el-Mebsûṭ*. thk. Ḥalil Muḥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şentop, Mustafa. *Şer'iyye Mahkemelerinde Temyiz ve İstinaf XIX. ve XX. Yüzyıl*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Şeyh Bedreddin, İbn Kadî Simavne. *Yargılama Usulüne Dair: Câmiu'l-Fusûleyn*. ed. H. Yunus Apaydın. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- Fulya Teomete Yalabıyık, *Fransız Hukukunda Temyizin Tarihi Gelişimi ve Temyiz Sebepleri* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010,
- Turan, Ali. “Abdurrahman Âdil Eren'in (1868-1942) Hayatı, Eserleri ve Mahkeme-i Temyiz Adlı Eserinin Tahlili”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 23 (2017), 57-80.
- Turan, Ali. *Türk Hukuk Tarihinde İlk Temyiz Mahkemesi Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye*. Ankara, Adalet Yayınevi, 2022.
- Tuzcu, Abdullah. *Kur'an-ı Kerim Açısından Mecelle'nin Külli Kaideleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yakut, Esra. *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet Ve Din*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Yaman, Ahmet - Çaliş, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 10. Basım, 2015.
- Yıldırım, Mustafa. *Mecelle'nin Külli Kaideleri*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 4. Basım, 2015.
- Yurdakul, İlhamî. *Osmanlı Devleti'nde Şer'î Temyiz Kurumları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Zeydân, Abdulkerim. *El-Veciz fi Şerhi'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye fi Şer'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422.

